

**BÜTÜN YÖNLERİYLE
ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI HAZRETLERİ
SEMPOZYUMU
(16-18 KASIM 2011 ERZURUM)
BİLDİRİLER**

**EDİTÖR
DOÇ.DR. CENGİZ GÜNDOĞDU**

ERZURUM 2012

İbrahim Hakkı Hazretleri'nin Marifetnâme'sinde İnsan Bedeni Üzerine Düşünceler

Yrd. Doç. Dr. Turhan Kaya
Atatürk Üniversitesi
K.K. Eğitim Fakültesi

Yusuf Kotan
Kafkas Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Öğrencisi

Giriş

Erzurum'un güzide âlim ve mutasavvıflarından İbrahim Hakkı Hazretlerinin Marifetnâme adlı eseri, dünya çapında bir kültür abidesidir. Dört yüz kaynak eserden yararlanılarak hazırlanan bu ansiklopedik ürün, 1170/1757 yılında tamamlanmıştır (Küleççi, 1992:36). Eserin Türk toplumunun din anlayışının ve düşünce dünyasının şekillenmesinde etkili olduğu araştırmalarda ifade olunmaktadır.

Marifetnâme; insanın fiziksel ve ruhsal varlığını estetik bir bakışla hayatın odak noktası olarak ele almaktadır. Eserde insanın vücut yapısı, insan varlığının beden ve karakter ilişkileri, yeme içme adabı ve kadınlardaki güzellik hususiyetleri, manzumelerle desteklenerek mensur olarak anlatılmaktadır. Bu yaklaşımla insanın kendini tanıması, sosyal ve fen ilimlerini bilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Kıyafetnâmeler, literatürde insan bedeniyle ilgili ideal ölçülerin verildiği kitaplardır. Asıl gayesi, beden yapısından hareketle insan karakterini anlamak olan kıyafet ilmi, güzelliğin ölçülerini de tespit etmiştir. Marifetnâme'nin beşinci bölümünde yer alan toplam 141 beyitte, bedendeki organların niteliklerinden hareketle, insanların kişilik özellikleri yorumlanmaktadır. Konuyla ilgili kaynak taramalarından çıkartığımız bilgilere göre, "kütüphanelerde yazarı bilinen on altı, yazarı ve çevireni bilinmeyen sekiz ve isimleri verilip, mevcut oldukları yeri bilinmeyen altı Türkçe kıyafetnamenin varlığı ifade olunmaktadır." (Yerdelen, 1988: 60).

İbrahim Hakkı, tasavvufi düşüncelerini, insanları pedagojik bir tarzda eğitmek ve öğretmek şeklinde klasik bir tarzda sunmaktadır. XIX. yy. sonu XX. yy. başları, çeşitli bilim dallarında tipolojilerin araştırıldığı en verimli devre olarak görülmektedir. Bugün Batı'da fizyonomi (physiognomy) ilmi olarak adlandırılan yaklaşımın; Doğu, bilhassa İslam kültüründe ilm-i firâset terimiyle karşılandığı görülmektedir. Bilhassa tıp, psikoloji, sosyoloji ve eğitim bilimleri araştırmalarında beden, kişilik ve davranış ile ilgili çalışmalar hızla artmıştır. Kültürümüzde kıyâfet ilmi; dar manada insanın kaş, göz, burun, kulak, ses, ten rengi gibi organlar ve özelliklerinden hareket ederek, kişinin ahlakını anlamayı, ahlakı hakkında bir görüş bildirmeyi konu edinmektedir. Bu alandaki bilgiler, psikoloji, psikiyatri, kriminoloji gibi bilimlerin ilgi alanına girmiştir.

Ele alacağımız konu açısından İbrahim Hakkı'nın Marifetnâme'nin girişinde belirttiği esaslar ıktibas edilmeye değer:

"Bu hakir ve hakiki fakir İbrahim Hakkı, bu kitabı, aziz ve şerif mahdumu Seyyit Ahmet Naimî için kaleme alıp, ona hitap eder ki: Allah, seni her iki cihanda aziz etsin. Öncelikle malum olsun ki, Hakk Teala iki cihanı insanoğulları için ve insanoğullarını da ancak kendisini tanımaları için yarattığını cümleye duyurmuştur. Nitekim lütuf ve

keremiyle: "Ben gizli bir hazineydim, bilinmeyi sevdim ve beni tanımaları için varlıkları yarattım," buyurmuştur. Şu halde âlemin ve insanın yaratılmasından nihai maksat ve yüce istek, Mevla'nın bilinmesidir. Bu ebedî devlet ve tükenmez saadet, her şeyden öncedir. Ancak bu, nefisini bilmeye bağlı olup, nefisini bilmek de bedeni bilmeye dayanır. Bedenin bilinmesi, âlemin bilinmesiyle olur. Âlemin bilinmesi ise hakiki ilimlerdir. Bu sebepten dolayı bir miktar astronomi ve felsefeden alıp toplayarak, bir miktar anatomi ilminden devşirip seçerek, bir miktar da kalb ilmi ve irfandan iktibas edip ele alarak, bu güzel kitabı, Türk diline tercüme edip, bir mukaddime, üç kitap ve bir sonuç üzere telif ve tasnif ettim" (Erzurumlu İbrahim Hakkı, 1984:6).

Marifetnâme adlı eserinin ikinci bölümü "Anatomi "(ilm-i teşrih) adıyla yer almaktadır (Başar, 1984: 55). İnsan, önce kendini nefisini bilmelidir. Bunun için de evvela bedeninin bilinmesi esastır. İnsan bedeninin bilinmesi âlemin bilinmesiyle olur. Âlemin bilinmesi ise hakiki ilimlerdir.

"Anatomi insan nefisini tanımının anahtarıdır (Başar, 1984:56). Hakk'ı tanımaya bunca temsil ve teshille bu özetleme dahi yardımcı ve delil olmakla, beden durumlarının açıklanması, insanlık âleminde uzatılmadan kısa söz ile meramın elde edilmesi, maksadın düzenlenmesi ve makamın tamamlanması olmuştur. Zira ki en güzel biçimde yaratılan ve iki cihanı toplamış bulunan insanın şerefi bedeninin, her bir latif uzvunda olan yaratıcı ve bâri Allah'ın ince kanatlarına hayretle bakıp, ibretle seyir ve temaşa kılınıp, düşünme ve fikretmeyle hayal olundukta; anlayış ve idrakte, akıllar âciz ve kısa kalıp, vasıf ve beyanında şaşkın bulunmuştur. insanı en güzel şekilde yaratan, benzersiz hakim, şekil verici bâri ve yaratıcı olan Allah münezzehtir. O, ne güzel mevla, ne güzel yardımcıdır. Yaratıcıların en güzeli olan Allah yücedir" (Erzurumlu İbrahim Hakkı, 1984:84).

Kültür tarihinde insanların kimlik ve kişilik araştırmalarında beden yapısı ile ruh yapısındaki ilişkiler 21. yy'da yeni bilim dallarının da gelişmesine vesile olmuştur. İnsanların el yazıları ile kişilik özellikleri, psikolojide Fizyoterapi dahil ve psikiyatrik teşhis ve tedavi ile hukukta Kriminolojinin doğuşunda rol oynamıştır. (Mengi, 2002: 513).

Kıyafetnâme 'de İnsan Bedeni

Kelime anlamı bakımından kıyâfet veya kıyâfe, Arapça (kvf) kökünden gelir ve izlemek, birinin izinden gitmek, peşi sıra gitmek, birini taklit etmek, olasılık, görünüm vb. gibi anlamlar içerir. "MÖ. V. yüzyılda Hipokrat (hippokrates), ilk defa insanı beden yapısına göre ele almaktadır." (Çelebi 1979:308).

Türk kültüründe 15. yy'dan itibaren "kıyâfet" konusu işlenilmeye başlanmıştır. Kıyâfetnamelerde insanın nitelikleri çok yönlü olarak dile getirilmektedir (Yerdelen 1988:7). Türkçe yazılmış kıyâfetname ile ilgili ilk eser olarak Bedr-i Dilşâd bin Muhammed Oruc'un 829/1426'da yazmaya başladığı ve sonra II. Murâd'a sunduğu mesnevisi Murâdnâme, kabul edilmektedir. Türk Edebiyatında ilk müstakil eser olarak bilinen de Akşemseddîn-zâde Hamdullah Hamdi (H. 853-909/M. 1449-1503)'nin Kıyâfetnâme'sidir. Firdevsi-i Rûmî (II. Bayezid devri)'nin Firâsetnâme'si, İlyas b. İsa-yı Saruhani (öl. H. 967/ M. 1559-60)'nin Kıyâfetnâme'si, Abdülmecid ibni Şeyh Nasûh (öl. H. 973/ M. 1565)'un Kıyâfetnâme'si, Niğdeli Visâli'nin H. 1003/ M. 1595'te III. Mehmed'e ithafen yazdığı Vesiletül İrfân'ı, Lokman bin Hüseyin'in H. 1010/ M. 1601'de yazdığı ve III. Murâd'a sunduğu Kıyâfetül-İnsâniyye fi Şemâilil Osmâniyye'si, Erzurumlu İbrahim Hakkı (H. 1115-1194/ M. 1703-1780)'nin Marifetnâmesi'nde bulunan mensur

bölüm ve manzum olarak yazılan Kıyâfetnâme'si en çok bilinen eserler arasındadır (Kırbyık , 2009: 793).

Edebiyatımız içerisinde yazılan kıyâfet-nâmelere baktığımızda, bu eserlerin edebi kıymet kaygısı ile yazılmadığını, didaktik eserler olduğu, bu nedenle de sanat kaygısı içermediği bilinir. Bu türdeki eserler kimi zaman manzum kimi zaman ise mensur olarak verilmiştir. Bütün ilimler gibi kıyâfet ilmi de doğal bir gelişim evresi geçirmiş ve çeşitli kültürlerden beslenerek oldukça hacimli ve sağlam temeller üzerine oturmuş bir ilim olmuştur.

Türk kültür ekolojisindeki kıyâfetnâmelerin anlattığı hususlar yüzyıllar boyunca halkımızın düşüncelerinde yer etmiş ve bu türdeki eserler kültürümüzde çeşitli izler ve etkiler bırakarak günümüze dek süregelmiştir. Bu türden eserlerin önemli yönleri arasında; hizmet ettiği toplumun genel eğilimleri, inanç ve dünya görüşü ile dönemin genel sosyolojik yapısından beslenmesi, bu bakımdan da halkın yaşamakta olduğu kültür çevresi hakkında sunduğu ipuçları ile folklorik materyal niteliği taşıması da söylenebilir.

İbrahim Hakkı Hazretleri Marifetnâme'de; felsefi, tasavvufi, psikolojik yaklaşımlardan da yararlanarak yüz biçimi ve bedenini ayrı ayrı azalan ile insan ahlak ve karakter yapısı arasındaki ilişkileri ele alıp, insanların yaratılışında değişik biçim ve karakterlerini değerlendirerek, vücuttaki her bir organı da insan ahlakının belirtisi saymıştır. Böylece insan önce kendi görünümünden kendi özelliklerini anlayarak büyük bir ihtimalla ahlakını güzelleştirir. Daha sonra yakınları ve dostlarının dış görünümüne anlayış ve ferasetle bakarak onların iç hallerine ve ahlaklarına vâkıf olabilir. Bu yönüyle de yapısal "beden dili"nin toplumsal ilişkiler açısından bir analizini görmekteyiz. Hak Taâlâ kemal-i keremiyle: "De ki, herkes kendi mizaç ve meşrebine göre davranır" (17/İsrâ, 84) vaad ve müjdesini işaret buyurmuştur. Her toplumda insanların birbirlerinin bedenlerini bilmelerinin, anlaşmalarını ve sağlıklı iletişim kurabilmeleri için gafur, halim, cevat, kerim, rauf ve rahim olan Allah'ın lütfu olduğu belirtmekle , insanlarla onlara ya ahlakınca râğbet ve muhabbetle muamele etsin veya aklınca iyi idare ile geçinip gitsin demektedir.

"Gerçi Cenab-ı Hakk, insanların beden ve ruh bakımından bir yaratmıştır. Fakat insanlar zeka ve kabiliyette, huyda değişik, birbirlerinden farklıdır. Sonra Allah, lütuf ve inayetiyle, hikmetinin gereğini, sanatının inceliğini bu yaratıkta göstermiş, yüzünü, şekil ve yapısını içine, organlarının biçimini ahlak ve karakterine belirtmiştir ki, insan kendi şekil ve yapısından kendi vasıflarını bilip ona göre ahlak ve hareketlerindeki, huylarındaki eksik ve aksaklıkları düzeltsin.

Sonra arkadaş ve dostlarının vücut yapısı ve şekillerine bakıp zeka ve karakterlerini, huy ve tabiatlarını ince seziş ve zekasıyla bilsin ve buna göre onlara muamele etsin, beğensin ve sevsin veya aklını kullanarak karakterlerine göre hareket ederek onlarla geçinip gitsin veya onlardan uzaklaşıp emniyeti, rahat ve selameti bulsun ve ne kimseden incinsin ne de kimseyi incitsin. Gönül hoşluğu ile rahat oturup kalksın.

Ey akallı, insan ve cinlerce cihan bağında beğenilen budur: Ne kimse senden incinsin, ne de sen bir kimseden incin" (Erzurumlu İbrahim Hakkı, 1984: 84).

"Kim ki hikmetle nâsa kıldı razar /Her işi muktezayı zat sezer" Hikmetle insanlara bakan, her işi zâtı gereğince sezer". Marifetnâme, bedenini, hem bireyin kendisi hem de insanların birbirleri için dil ve göstergelerinin olduğunu ileri sürmekte ve "Sureti sirete, azayı ahlâka" ayna tutup; insanın davranış, huy ve ahlakının bedenlerden anlaşılabilirliğini, zira bedeninin insanın gıdıhat ve ahlakının alamet-i farikası olduğunu belirtmektedir.

a. Marifetnâme'de Baş ve Uzuvarın Kıyafetleri

"Ey aziz, malûm olsun ki, filozoflar demişlerdir ki:

Kim ki boyudur tavil / Sade dil olur cemil
Kim ki boyudur kasir / Hilesi vardır kesir
Kim ki vasat boyudur / Akl-u hoş huyludur
Kim ki saçı sert olur / Akl ile cür'et bulur
Kim ki saçı nerm olur / Ebleh-ü bişerm olur
Kim ki saçı sandır / Kibr-ü gazab kândır
Kim ki saçdır kara / Sabrı var anı ara
Kumral ise saç güzel / Sahibidir bîbedel
Saçı az olan latif / Oldu ârif ü zarif
Saçı çok olsa zenin / Fehmi az olur anın
Başı küçük aklı az / Olsa ona dime raz
Başı büyük olanın / Aklı çok olur anın
Yassı ise fark-ı ser / Sahibi çekmez keder
Cild-i seri berk olan / Hayır ider etmez ziyan
Akra'a olma yakın / Bed huy olur pek sakın
Cebhesi ziyk olanın / Zıyk ola hulki anın
Yumru olursa cebin / Sahibi zıst ve gabin
Cebhesi olan ariz / Bed huy olur çün mariz
Mutedil olsa cebin / Sahibini bil emin
Cebhesi biçin olan / Kâhil olur bigüman
Cebini uzundur fehim / Az ise olmuş kerim
Kaş arası çin olan / Gam yüküdür ol heman
Üznü kebir olsa bol / Cahil ve kâhildir ol
Üznü küçük uğrudur / Evsat olan doğrudur
İnce olan kaş ucu / Fitnedir işi gücü
Enfi eğer olsa dıraz / Sahibidir fehmi az
Enfi eğer zolsa kasir / Havf olur anda kesir
Enf ucu ger olsa top / Sahibi olur turub
Enf ucu ağza yakın / Olan adamdan sakın
Sakbe-i enf olsa bol / Kibr ve haset dolmuş ol
Olsa kulkul-i kanat / Cem' ola kah ve inat
Enfi kim olsa ariz / Şehvet iledir mariz
Enfi o kim eğridir / Himmeto nun fikridir
Ağzı küçüktür güzel / Lakın olur pür vecel
Ağzı büyüktür seçi' / Eğri olandır şeni'
Ağzı gibidir zenin / Hey'et-i bız'ı onun
Gunneli söz olsa ger / Kibirden oldur haber
Savt dakik er kişi / Şehvet-i zendir işi
Er kişi sesli zenan / Ekseri söyler yalan
Sözde kim olsa seri / Fehmidir onun refi
Kim ki sesidir kaba / Himmeti var merhaba
Ses çatal olsa o can / Halka eder bed gürnan
Handesi çok olsa ha / Umma sen onda haya
Yüz güleç ve söz leziz / Olsa o candır aziz
Yufka ve ahmertudak / Sahibi anlar sebak

Kaşta çok olan kılı / Müksir olur gussalı
Kaşı açık doğrudur / Çatma ise uğrudur
İnce kaş olur cemil / Kibre tavili delil
Kaşı mukaves olan / Dilber olur her zaman
Göz çukur olsa kalil / Olmuş o kibre delil
Çeşmi siyahur muti / Çeşmi kızıldır seci
Gözleri göktür lebib / Lik ela gözlü edib
Çeşmi küçüktür hafif / Çeşmi büyüktür zarif
Didesi yumru hasut / Evsat olandır vedüt
Çeşmi kıpık oldu şeyn / Bakışı süst oldu ziyn
Noktalı göz ok olur / Değmesi pek çok olur
A'vere ola yakın / Sık bakan olmaz emin
Şaşıya etme nazar / Kim sana eğri bakar
Çeşmi güleçtir güzel / Kirpiği sık bîbedel
Vechi büyüktür alil / Kibre küçüktür delil
Yumru olandır bahil / Yassı olandır cemil
Vechi anktır muhil / Etlı olandır sakil
Vechi pek uzun olan / Laf ile söyler yalan
Kim ki turştur yüzü / Telh olur ekser sözü
Vechi müdevver gerek / Bedrden enver gerek
Çün mütebessim olur / Anı gören kâim alır
Benzi kızıldır edib / Esmer olandır lebib
Benzi sandı alil / Esvede mâil muhil
Gözleri gök eşkar / Olsa ol andan irak
Levni olan mutedil / Hem ağ olur hem kızıl
Şefe galiz olsa bil / Sahibi muğdip sakil
Dişleri iri olan / İşler ol ekser yaman
Mutedil olan dişi / Sıdk ve safadır işi
Nühketi hoş olanın / Hulki de hoştur onun
İnce zekanlı herif / Aklı da onun hafif
Ger zekan enli olur / Sahibi gılat bulur
Mutedil olsa zekan / Aklı olur hem hasan
Lihye tavil olsa ger / Sahibidir bi hüner
Lihyesi sıktır sakil / Sohbeti eyler tavil
Riş i siyah ve kalil / Oldu zekaya delil
Köse ki hiç rişi yok / Onun olur mekri çok
Olsa değirmi sakal / Sahibidir pür kernal
Olsa kafası ariz / Ahmak iledir ol mariz
Boynu olan çok dıraz / Rüştü onun olur az
İnce ki gerdan olur / Sahibi nâdan olur
Boynu galiz olsa ol / Ruz u şeb olur ekül
Boynu olursa kasir / Cümlesi olur kesir
Boynu olan mutedil / Hayr iledir müşteğil
Her yeri evsat olan / Dilber olur bi güman
(Erzurumlu İbrahim Hakki, 1984:85-86)

Manzumelerin Nesir ile İfadesi

“ Boyu uzun olan güzel ve sâde dil olur. Boyu kısa olanın çok hilesi vardır. Boyu orta olan, akıllı ve hoş huylu olur. Saçı sert olan akıllı ve atılgan olur.

Başı büyük olanın, aklı çok olur. Başının tepesi yassı ise, sahibi keder çekmez. Başının derisi parlak olan, hayır yapar, ziyan vermez. kele yaklaşma sakın, kötü huylu olur alını dar olanın ahlakı da dar olur Alını yumru olan, kötü ve aldatıcı olur.

Alını normal olanı, emin olarak bil. Alını kırışksız olan, mutlaka tembel olur. alını uzun olan anlayışlı, az ise cömert olur.

Kaş arası kırışık olanı, her zaman gam yüklüdür. Kulağı uzun ve bol olan, cahil ve tembeldir. Küçük kulaklı olan uğursuz; orta olan doğrudur. Kaş ucu ince olanın işi gücü fitnedir. Kaşının kılı çok olan, kırık ve gussalıdır. Kaşı açık olan doğrudur, çatma olan uğursuzdur. İnce kaş güzel olur; uzununu kibre delildir. Kaşı kavisli olan, her zaman dilber olur.

Göz çukuru az ise, o kibre delil olmuştur. siyah gözlü olan itaatli, kızıl gözlü olan cesurdur. Gök gözlü olan zeki, ela gözlü olan edib olur. Küçük gözlü olan, hafif; büyük gözlü olan zarif olur. Gözü yumru olan hasetçi, orta olan dost olur. Kıpık gözlü olan, yaramazdır; bakışı tembeldir.

Noktalı göz ok olur, demesi pek çok olur. Tek gözlüye yakın olma, sık bakan olmaz emin. Şaşıya bakma, çünkü sana eğri bakar. Güleç gözlü lan güzeldir, kirpiği sık olansa bedelsizdir.

Büyük yüzlü olan illetlidir; küçük yüz kibre delildir. Yumru yülü olan cimridir, yassı olan güzeldir. Arık yüzlü olan borcuna sadık değildir; kalın ve etli yüzlü sevimlidir. Uzun yüzlü olan, lafla yalan söyler. yüzü sert olanın, çoğu sözü acı olur. Yuvarlak yüzlü olan, aydan daha nurlu olsa gerektir. Çünkü böyleleri mütebessim olur ve onu gören kâm alır. Benzi kızıl olan edib, esmer olan zeki olur.

Benzi sarı olan hastalıklı, siyahımsı olan tevekkeli olur. Gözleri gök ve mavi olsa, ondan irak ol. Rengi normal olan hem ak, hem kızıl olur. Burun eğer uzun olsa, sahibinin anlayışı kıttır. Burnu kısa olan, çok korkak olur.

Burun ucu top olan, neşeli olur. Burun ucu ağza yakın olan adamdan sakın. Burun deliği bol olsa, o, kibir ve haset dolmuştur. Burun kanatları hareketli olanda kahr ve inat toplanmıştır. Burnu geniş olan, şehvet düşkünüdür. Burnu eğri olanın fikri himmettir. Küçük ağızlı olan güzel, fakat çok korkak olur. Ağız büyük olan cesur, küçük olan kötü olur. Kadının tenasül uzvunun yapısı ağız gibidir. Genizden gelen söz, kibirden olsa gerek.

İnce sesli erkek, kadına düşkündür. Erkek seli kadınlar çoğunca yalan söyler. Sözü seri olanın anlayışı yüksektir. Kaba sesli olanın himmeti vardır. Çatal sesli olan, sürekli halktan kuşkulanır. Gülmesi çok olandan haya umma. Yüz güleç, söz lezzetli olan, candır, azizdir.

Yufka ve kırmızı dudaklı olan dersi iyi anlar. Kalın dudaklıların muzipliği ağırdır. İri dişli olan, çoğunca yaman işler yapar. Mutedil dişli olanın işi hoş ve doğrudur. Ağız kokusu hoş olanın, ahlakı da hoştur. İnce çeneli olanın aklı hafiftir. Enli çeneli olan, kaba olur. Çenesi normal olan, akıllı ve güzel olur.

Uzun sakallı olan, hünersiz olur. Sık sakallı olan kabadır ve sohbeti uzatır. Siyah ve az sakal, zekaya delildir. Hiç kılı olmaya kösenin hilesi çok olur. Değirmi sakallının olgunluğu çoktur. Enli kafalı olan, ahmaktır. Boynu çok uzun olanın olguluğu azdır. Boynu ince olan, nâdın olur. Boynu kalın olan, gece gündüz obur olur. Boynu kısa olanın hilesi

çok olur. boynu orta olanın işi hayır yapmaktır. Her yeri orta olan, şüphesiz dilber olur” (Erzurumlu İbrahim Hakki, 1984: 86-87).

“Cehd eyle bir ârif-i dâniyi bul/ Ya bir sanem-i latif ü ra'nâyı bu l/ Bu ikisinin biri nasib olmazsa/ Evkatını zâyi etme tenhayı bul”

Nesir olarak ifadesi : Çalış, bilgin bir ârif bul. Ya bir latif sevgili ve güzel sözlüyü bul. Bu ikisinin biri nasib olmazsa, vaktini zayı etme, tenhayı bul.

b. Marifetnâme'de Diğer Uzuvarlarının Kıyafeti

“ Ey aziz, malûm olsun ki, filozoflar demişlerdir ki: (Erzurumlu İbrahim Hakki, 1984: 88-89)

Omuzu sivri olan / Düz olur işler yaman
Eğri omuzlu kişi / Eğrilik olur işi
Kısa omuz eblehin / Düşkün omuz esfehin
Mutedil olan omuz / Sahibi anlar rumuz
Saidi eğri kasir / Olsa olur ol şerir
Rusgi olura dırız / Bahşis eder bi niyaz
Ger küçük olduysa el / Bi bedel oldur güzel
İsbi olan uzun / Ehl-i Hüner zü funun
İsbi yumuşak olan / Ziyrek olur bi güman
Zufri arız olmasa / Sev onu süb ve mesa
Tırnağı yumru çizik / Olsa o bilmez yazık
Tırnağı yassı ve düz / Olsa olur desti uz
Olsa küçük ünsiyan / Sahibi olmuş ceban
Olsa büyük husyetan / Hamilidir pehlivan
Bez'i olsa sagir / Sahibesidir hatir
Sadri eğer olsa dar / Gam yer ol leyi ü nehar
Sine arız olsa o / Gönü hiç olmaz melül
Sadri ve omuzdaki kil / Cür'ete olmuş delil
Sedy-i zen olsa kebir / Şehveti olur kesir
Sedy-i ger olsa tavil / Onda lebendir kalil
Sedy-i zen olsa sağır / Şir olur onda kesir
Südü memeli velüt / Zevcinedir ol vedüt
Mutedil olsa meme / Zevci hem onu eme
Lahmi mülayim olan / Tende olur lütf-i can
Olsa olur desti uz / Tırnağı yassı ve düz
Sadri çıkık olanın / Hulku da beddir anın
Zahri arz olanın / Kuvveti çoktur anın

Ger beli ince olur / Şekli yerince olur
Arkada bittiyse kil / Şehvete olmuş delil
Batrı büyüktür gabi / Batrı küçük çebebi
Batrı büyük hem kasir / Bed huy olur pek asir
Anede bitmezse kil / Vahşi olur tabi bil
Oyluğu enlyi olan/ Tembel olur bigüman
Aleti olan sagir / Oldu reşit ve habir
Aleti olan tavil / Humkuna olmuş delil
Ger zeker olsa azim / Malikidir pek leim
Lahmi olan hoş latif / Oldu arif ve zarif
Lahmi olan pek katı / Oldu kavi gızzatı
Arkası yassı kişi / Oldu sefahet işi
Arkası guzik âdem / Zıst olur ahlaki hem
Olsa mülahhman kebir / Şehveti zendir kesir
Fahzi olan pek tavil / Şehveti olur kalil
A'raç olan bir kaç / Kibir ve hasettir içi
Rükbesi olan büyük / Yüklendir o hayli yük
Saaki galiz olanın / Olmaya lütfu onun
Ka'bi mülehhem zeni / İşveli addet onu
Ökçesi yufka olan / Dilber olur bi güman
Ökçesi kalın o mert / Oldu şecaatte fert
Ayağı enli kişi / Cevr ü cefadır işi
Ger uzun olursa pa / Sahibidir pür hâya
İsbi olan uzun / Fehm ileri pür funun
Hatvesi dar olanın / Cünbüşü hoştur onun
Çünkü hıraman olur / Akıl ona hayran olur
Ademi öldürür o refan / Mürde ihyaedir o güftan”

Manzumelerin Nesir ile İfadesi:

Omuzu sivri olan hırsız ve işleri yaman olur. Eğri omuzlu kişinin, işi eğri olur. Kısa omuz eblehin, düşkün omuz, efilindir. Mutedil olan omuz sahibi, rumuz anlar.

Kolu eğri ve kısa olsa, o şerli olur. Bileği uzun olursa, istemeden bahşiş verir. eğer küçük olduysa el, o misilsiz ve güzeldir. Parmağı uzun olan, bilgi sahibi ve hüner ehlidir.

Parmağı yumuşak olan, şüphesiz zeyrek olur. Tırnağı geniş olmasa, akşam sabah sev onu. Tırnağı yumru ve çizik olsa, o bilmez yazık. Tırnağı yassı ve düz olsa, olur eli uz. Göğsü çıkık olanın ahlakı da kötüdür.

Göğsü eğer dar olsa, gece gündüz o, gam yer. Geniş olsa, onun gönü hiç melul omuzdaki kıl, cür'ete delil olmuştur. Kadının göğsü büyük olsa, şehveti çok olmaz. Göğüs ve olur. Göğsü uzun olsa onda süt az olur. Kadının göğsü küçük olsa, süt onda çok olur. Sütü memeli ve doğurgan kadın, eşine dosttur. Orta memeli olanın memesini eşi emer.

Eti yumuşak olan tende, can ve lütf olur. Eti hoş ve latif olan, bilgili ve zarif olur. Eti pek katı olanın kabalığı katı oldu. Arkası yassı kişinin işi, sefahet oldu. Arkası kambur adamın huyu da kötü olur. Sırtı geniş olanın, kuvveti çoktur.

Eğer beli ince olursa, şekli yerince olur. Arkada kıl bittiyse, şehvete delil olmuştur. Karnı büyük olan gabidir. Karnı küçük olan çelebidedir. Karnı hem büyük hem kısa olursa, kötü huylu ve zorlu olur. Kasıkta kıl bitmezse, tabiatı vahşi olur.

Oyluğu enli olan, şüphesiz tembel olur. Aleti küçük olan, olgu ve bilgili oldu. Aleti uzun olan, ahmaklığına delildir. Eğer aleti büyük olsa, çok kötülük sahibidir. Husyeler küçük olsa sahibi korkak oldu. Husyeler büyük olsa, o kişi pehlivandı. Ferci eğer küçük olsa, o kadın tehlikelidir. Eğer etli büyük olsa, kadının şehveti çoktur. Oyluğu pek uzun olanın şehveti az olur.

Bir kıçı eğri olanın içi kibir ve hasettir. Dizi büyük olan, hayli yük yüklenir. Baldırı kalın olanın, lütfu olmaz. topuğu etli kadını, şiveli say. ökçesi yufka olan, şüphesiz dilber olur. Ökçesi kalın olan mert, şecaatte tek oldu. Ayağı enli kişinin, cevri ve cefadır işi. Eğer ökçe uzun olursa, sahibi çok hâyâlidir. Parmağı uzun olan, anlayışla bilgi doludur. Adımı dar olanın cünbüşü hoştur Çünkü salınarak yürür, akıl ona hayran olur."(Erzurumlu İbrahim Hakkı, 1984: 89).

Marifetnâme'de Kadınların Güzellik Alâmetlerin

Ey aziz, malûm olsun ki, filozoflar, kadın uzuvları kıyafeti konusunda demişlerdir ki:

"Hüsn-ü zenane delil / Otuziki resm bil

Dört yeri lazım siyah / Saç kaş kirpik gö âh

Dört yeri ak ola zeyn / Levni ve diş ve zufr ve ayn

Dört yeri lazım kıvı / Had ve leb ve lisse dil

Dört yeri vâsi gerek / Kaş göz ve sine göbek

Dört yeri ziyk ola derc / Enf ve simah ıbt ve ferc

Dördü kebir ola niz / Sedy ve serin bız' ve diz

Dördü küçük olmalı / Enf ağız ayağ eli

Savt beli ince hem / Şekli de bir nice hem

Lahmi semin ve tari / Olmalı kıldan beri

Böyle kıyafetli ten / Olsa güzeldir ol zen

Böyle ki zen hûb olur / Hulki de mahbub olur" (Erzurumlu İbrahim Hakkı, 1984:

Manzumelerin Nesir ile İfadesi

"Kadının güzelliğine delil olarak otuz iki resim bil. Dört yeri siyah lazım: Saç, kaş, kirpik ve göz. Dört yeri ak ola: Renk, diş, tırnak ve göz. Dört yeri kızıl lazım: Yanak, dudak, dişeti ve dil. Dört yeri geniş gerek: Kaş, göz, göğüs ve göbek. Dört yeri dar olmalı: Burun, kulak, koltukaltı ve ferç. Dördü de büyük olmalı: Göğüs, kasık, bız' ve diz. Dördü küçük olmalı: Burun, ağız, ayak ve el. Sesi ve beli ince, şekli de nice! Eti dolgun ve tazi olmalı, kıldan da beri olmalı. Böyle kıyafetli ten olsa, güzeldir o kadın. Böyle kadın güzel olur. Ahlakı da sevimli olur." (Erzurumlu İbrahim Hakkı, 1984: 90-91).

Erkek ve Kadın Bedeni

Marifetnâme'de insan bedeninin cinsiyete dayalı olarak kadın ve erkek bedenlerinin ayrı ayrı çeşitli durumlarının el alındığı görülmektedir. Kitapta bedenlerin özellikleri zikredilirken, hem insanın kendi bedeninden hoşlanmasına ve Allah'ı bilmesine hem de insanların birbirleriyle ilişkilerinin belli bir ahenk, sevgi ve çekicilikle sağlanmasına işaret edilmektedir.

Marifetnâme'de farklı bedenler ve onlara özgü ahlak ve tabiat ayrı ayrı zikredilmiş, bazı beden şekillerine sahip insanların çeşitli ahlaki yönlerinin iyi, bazılarının da kötü olduğu belirtilmiş, fakat bedendeki organ şekillerinin zıt delilleri bir kişide toplansa ve bu durumda hangi bedensel özelliklerin delilleri çok bulunursa, bu durumun, o kişide normallik getireceği ileri sürülmüştür.

Sonuç

İbrahim Hakkı Hazretlerinin "Marifetnâme" adlı eserindeki görüşüne göre; varlığın gerçek mahiyetini bilmenin yolu, ilim sahibi olmaktan geçer. Bunun için ikinci temel eserine verdiği "Marifetnâme" adı özel olarak seçilmiştir. Bu nedenle İbrahim Hakkı Hazretleri, gereken ilmi bilgilerin geniş okuyucu kitlesine kolaylıkla ulaştırılmasına büyük önem vermiş; onların sanatsal, aynı zamanda anlaşılır bir şekilde ifade edilmesine, ayrıca gereken örneklerin milli şuurun kavrama özellikleri dikkate alınarak verilmesine çalışmıştır. O, bir sosyolog gibi toplumu, bir psikolog gibi insanları tahlil ederek, önce aile çevresini sonra yaşadığı muhiti ve daha sonra Osmanlı toplumunun eğitiminde etkili olacak görüş ve düşünceleriyle, çağının filozofu ve şairi olarak zirvedeki yerini almıştır.

İbrahim Hakkı Hazretlerinin beden yaklaşımının, bedenler arası etkileşim nazariyesinin temelinde "Kendini bilen Rabbini bilir" sözü bulunmaktadır. O, insanın nefsinin bilmesinin Allah'ı bilmek için gerekli olduğunu ısrarla vurgulamaktadır. Bu bakış açısıyla müellif, Allah'ı bilmek için kendini bilmek, kendini bilmek için de bedeni bilmek gerektiğini söylemektedir. Marifetnâme'de beden âleme benzetilir, âlemin bir kopyası olarak tanımlanır, yerine göre küçük âlem veya büyük âlem olarak görülür, zaman ve mekâna, yer ve göklere benzetilir. Bu temelde insan bedeni, merkezî bir yere sahiptir; kâinatı anlamının ve Allah'ın varlığını ve birliğini kavramanın, Allah(C.C)'a ulaşmanın yolu, insan bedenini iyi bilmekten geçer.

İbrahim Hakkı'nın insanın kıyafeti olarak bedeninden hareketle huy, ahlak, kişilik ve karakter özelliklerini analiz etmenin, anlayabilmenin mümkün olduğunu; zira her insanın iç dünyasını bedeninde aksettirdiğini söylemesi, ama insanın kendi iradesiyle

bedenini değiştirebileceğini belirtmesi, onun beden yaklaşımının önemli bir özelliği olarak görülmektedir. Her toplumda sosyal hayatın bir uzlaşma, birbirini anlama temelinde kurulması ve hayatın sürdürülmesinin mümkün olabileceğine işaret etmektedir. Sosyal bilimler alanında kıyâfetnâme türü üzerine yapılan değişik çalışmalara rağmen, bu türün genel özelliklerinin belirlenerek açıkça ortaya konabilmesi noktasında; mevcut çalışmaların yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Yazılı kaynakların verdiği bilgilere göre, adı bilinen otuzu aşkın eser içinde birçok kıyâfetnâme üzerinde çalışma yapılmamıştır. Yapılacak yeni araştırmalar ile bu alanda yeni bulgular ortaya konulabileceği düşüncesindeyiz.

Kaynaklar

Çelebioğlu, Amil (1979). "Kıyâfet İlmi ve Akşemseddinzâde Hamdullah Hamdi ile Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Kıyâfet-nâmeleri." Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi (Ahmet Caferoğlu Özel Sayısı). 2(11), ss. 305-348. Erzurum.

Erzurumlu İbrahim Hakkı (1984). Marifetnâme. Sadeleştiren: M. Fuad Başar. İstanbul.

Erzurumlu İbrahim Hakkı (1997). Divan. Haz. Numan Külekçi, Turgut Karabey. Erzurum.

Kırbıyık, Mehmet (2009). "Kıyâfet-nâme-i Cedide Hakkında", TAED, Sayı: 39, ss.793-813. Erzurum.

Mengi, Mine (2002). "Kıyâfetname", DİA. XXV, ss.513-514. İstanbul.

Yerdelen, Cevat (1988). Kıyâfetnameler ve Visali'nin Vesiletü'l-İrfan'ı. (Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.